

A. UVOD

Brak »na istarski način«, brak »kao brat i sestra«, jedan je od najzanimljivijih pravnih instituta srednjevjekovne Istre. O braku na istarski način raspravljano je u literaturi više puta, pa se čak može reći da je malo koja pravna pojava u Istri naišla na takav interes i na takvo relativno obilje suprotnih mišljenja. Ipak s rezultatima ne možemo biti zadovoljni. Naime, o braku na istarski način najčešće se pisalo u vezi s bračnim institutima drugih područja, pa je raspravljanje o istarskom braku nerijetko bilo na sasvim sporednom kolosijeku, a rezultati, do kojih se došlo na temelju proučavanja drugih pravnih područja, mehanički su prenošeni i na Istru. Osim toga, proučavanje tog pravnog fenomena zaustavljalo se začudo samo na površini problematike. Kao izvori upotrebljavane su najčešće tek poneke definicije braka na istarski način u srednjevjekovnim statutima istarskih gradova, pa je takav površni rad urodio i površnim plodovima. Konačno, takvi uopćeni, pre nagljeni i nedovoljno dokumentirani rezultati često su poslužili za široka pravno-povijesna istraživanja koja su uostalom i najviše zaokupljala pravne historičare u njihovoj analizi istarskog braka. Međutim, široko koncipirane pravno-povijesne studije trebalo bi da imaju za temelj mukotrpnu analizu naoko sitnih i beznačajnih detalja, jer u protivnom slučaju postoji realna opasnost da se diskusije o velikim problemima svedu na kvazinaučne verbalističke duele kojima se ne može odreći izvjesna neobvezna draž, ali u kojima svaka strana dokazuje ono što je već a priori htjela dokazati.

Pokušat ćemo da u ovoj raspravi bar donekle izbjegnemo neke od navedenih grešaka u nadi da će bar neki od rezultata ove rasprave poslužiti kao stimulans za daljnja istraživanja.

B. DOSADAŠNJI REZULTATI NAUKE

I. Karakteristike braka na istarski način

Autori se svi bez izuzetka slažu u tome da je osnovna karakteristika braka na istarski način univerzalna zajednica dobara muža i žene.

Pertile¹ razlikuje tri vrste zajednice dobara između muža i žene. Prva vrsta zajednice bila bi zajednica stečene imovine. Nakon prestanka braka supruzi dijele sva dobra stečena radom i njihove plodove.

¹ A. Pertile, *Storia del diritto italiano*, III, Torino, 1894, str. 349—359.

Po drugoj vrsti, zajednici pokretnina, u zajednicu dobara ulaze ne samo stečena dobra već i sve ostale pokretnine. Konačno, postoji i treća vrsta zajednice dobara, univerzalna zajednica, koja je cvjetala naročito u trgovačkim gradovima. Pertile ističe da je zajednica pokretnih dobara bila poznata u Francuskoj, a univerzalna zajednica na sjeveru i zapadu Njemačke, u Španjolskoj i u Portugalu. Što se tiče Italije, Pertile navodi da je na Sardiniji vladala zajednica stečenih dobara, a na Siciliji i u Istri univerzalna zajednica.

Sličnu podjelu bračnih zajednica dobara nalazimo i kod Salviolija². Kao zemlje u kojima je vladala univerzalna bračna imovinska zajednica Salvioli spominje Siciliju, neke predjele južne Italije, Maltu i Istru.

Besta³ se začudo ne osvrće na Istru u svojim izlaganjima o zajednici dobara.

Naprotiv, Leicht⁴ se zainteresirao za brak na istarski način i utvrdio da je univerzalna zajednica dobara bila proširena u Istri, u Friulima i na Siciliji. Leicht posebno ističe razliku istarske i sicilijanske univerzalne zajednice dobara od zajednice stečenih dobara na Sardiniji i u Trstu.

Nije nam cilj da ovdje dademo kompletnu bibliografiju talijanskih autora koji su se bavili brakom na istarski način. Zato ćemo mjesto daljnjeg nabranjanja autora navesti samo još dvojicu, i to iz sasvim određenih razloga.

Tu je ponajprije U. Inchiostri⁵ koji se zapravo i jedini od svih autora posebno pozabavio brakom na istarski način i posvetio mu opsežnu studiju u kojoj je sabrao sve dotadašnje rezultate nauke i izložio svoj stav. S Inchiostrijevom studijom imat ćemo prilike da se u ovom radu češće sretremo, upravo zato što je to jedina opširnija i temeljitija studija o braku na istarski način i što ona predstavlja u pravom smislu riječi glas nauke koja prevladava. Dakako, glavna karakteristika braka na istarski način jest i za Inchiostrija univerzalna zajednica dobara. On ističe da je u Trstu, »kako se čini«, zajednica dobara bila ograničena samo na stečena dobra, i naslućuje u toj formi zajednice upravo onu prvobitnu i opću pojavu u čitavoj Istri iz koje se po njemu razvila kasnija univerzalna zajednica⁶.

Konačno, navest ćemo i G. Calacione-a⁷ koji je nedavno objavio

² G. Salvioli, *Storia del diritto italiano*, 8. izd. Torino, 1921, str. 449—451.

³ E. Besta, *La famiglia nella storia del diritto italiano*, Milano, 1962, str. 165—169.

⁴ P. S. Leicht, *Note ai documenti istriani di diritto privato dei secoli IX—XII* u *Miscellanea di studi in onore di Attilio Hortis*, I, str. 196, i d. = *Scritti vari*, II, Milano, 1948, str. 182, i u *Storia del diritto italiano*, *Il diritto privato*, I, Milano, 1960, str. 200—208.

⁵ U. Inchiostri, *Il matrimonio comunione di beni nê documenti negli statuti istriani del Medio evo*, *Archeografo triestino*, vol. V, III ser., fasc. I, Trst, 1909, str. 69—122.

⁶ n. dj. str. 76.

⁷ G. Calacione, *Il diritto privato negli statuti di Trieste*, *Archeografo triestino*, ser. IV, vol. XXVII—XXVIII, Trst, 1965—1966, str. 3—74.

studiju o privatnom pravu u tršćanskim statutima. I on je u istarskim statutima našao univerzalnu zajednicu dobara među bračnim drugovima te ju je na uobičajeni način usporedio s tršćanskim statutima iz godine 1315, 1350, 1421. i 1550.

Od naših pravnih povjesničara brakom na istarski način bavio se Beuc¹. Nema sumnje da i on pristaje uz nauku koja prevladava. Kao i ostali, i on uspoređuje univerzalnu zajednicu po istarskim statutima s tršćanskom zajednicom stečenih dobara i kaže: »U tršćanskom statutu iz 1365. nalazimo također »brak brat i sestra«, ali taj brak ne zasniva univerzalnu zajednicu imovine bračnih drugova, nego samo zajednicu imovine stečene u braku, dok imovina koju su bračni drugovi unijeli u brak, ostaje odijeljena.«

II Porijeklo zajednice dobara

Dok su autori jednodušni u shvaćanju braka na istarski način kao braka s univerzalnom zajednicom imovine muža i žene, dotle se razilaze u pitanju porijekla tog tipa braka.

Bilo bi suvišno ponavljati prikaze raznih teorija koje se mogu naći naročito u navedenim djelima Pertilea, Salviolija, Inchiostrija i Calacionea.

Ovdje je dovoljno istaći da je više-manje prevladala teorija po kojoj porijeklo ovog instituta treba tražiti u autonomnom razvoju običajnog prava na istarskom pravnom području, koje je imalo svoje početne, prvobitne korijene u široko rasprostranjenim koncepcijama vulgarnog prava iz vremena posljednjih stoljeća rimskog carstva i prvih stoljeća srednjeg vijeka, a svoje društveno-ekonomske preduvjete u siromaštvu srednjevjekovne Istre, koje je isključivalo primjenu principa rimskog prava odvojenosti imovine bračnih drugova i osiguravanja ženine budućnosti putem miraza i uzmirazja².

Ova je teorija prihvaćena od većine učenjaka s razloga što rimsko pravo nikako ne dolazi u obzir zbog potpuno suprotnog reguliranja bračnih imovinskih odnosa dotalnim sistemom i odvojenošću imovine bračnih drugova; nadalje, langobardsko je pravo također stajalo na principima odvojenosti imovine bračnih drugova, priznavajući jedino ženi pravo na četvrtinu muževe ostavine po njegovoj smrti — pravo koje unatoč Leichtovim izvođenjima ipak nije stvaralo zajednicu dobara među supružnicima; zatim je prema nauci koja prevladava trebalo isključiti iz razmatranja potencijalnih izvora za naš institut bizantijsko pravo s razloga što brak na istarski način zasniva univerzalnu zajednicu dobara, a bizantijska Ekloga propisuje samo zajednicu upravljanja i poseban način međusobnog nasljeđivanja supruga, a nikako ne uni-

¹ I. Beuc, Osnovi statutarnog prava u Istri, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, g. XII, br. 3—4, Zagreb, 1962, str. 190. i d.

² ovakva teorija u navedenim djelima Inchiostrija, Leichta, Salviolija i Calacionea.

verzalnu zajednicu; konačno, franačko pravo ne bi također dolazilo u obzir naprosto zato što franačka *tertia conlaborationis* ima suštinski istu ulogu, kao i langobardska *quarta*, tj. ostvaruje se tek po smrti muža i ne stvara univerzalnu zajednicu.

C. KARAKTERISTIKE BRAKA NA ISTARSKI NAČIN — ANALIZA IZVORA

I. Uvodno razmatranje

Pod B. I ove rasprave vidjeli smo da po jednodušnom shvaćanju nauke u braku na istarski način dolazi do univerzalne zajednice dobara bračnih drugova.

Pojam univerzalne zajednice je jasan: to je takva zajednica dobara kod koje sudionici zajednice nemaju nikakve ni aktivne ni pasivne odvojene imovine, već sve što steknu i sve na što se obvežu, važi, ide u korist i ide na teret cijele zajednice. Takva je, dakle, po mišljenju cjelokupne nauke zajednica dobara u braku na istarski način. Da budemo još konkretniji i da uzmemo što npr. o tome kaže Inchiostri koji se jedini temeljito pozabavio brakom na istarski način i koji se sasvim sigurno smatra najkompetentnijim stručnjakom ove materije. Inchiostri kaže: »*La comunione, poi, è, quasi dovunque, universale; e consiste, quasi dovunque, nella perfetta fusione de patrimoni del marito e della moglie, constante matrimonio; e vi si comprendono non solo i beni mobili e gli immobili, ma tutti i diritti, le azioni, e, per alcuni statuti, la speranza de' beni futuri.*«¹⁰ U skladu s općim pojmom univerzalne zajednice Inchiostri vidi, dakle, u braku na istarski način »savršenu fuziju muževe i ženine imovine«. Uostalom, Inchiostri da i hoće, ne može definirati univerzalnu zajednicu na drugi način jer je takva definicija imanentna pojmu univerzalne zajednice.

Već smo rekli da su analize braka na istarski način vršene dosta površno. Čak ni sam Inchiostri u svojoj opsežnoj studiji ne upotrebljava najveći dio odredaba istarskih statuta, koje se odnose na brak na istarski način, već se zadovoljava upućivanjem tek na neke propise. Prema tome, istarski statuti nisu još do danas temeljito analizirani u vezi s ovom ustanovom. Naš je zadatak da pokušamo analizom raspoloživih izvornih podataka prodrijeti u suštinu braka na istarski način.

II. Izvori i njihova analiza

1. Definicija braka na istarski način, kakvu nalazimo u Buzetskom statutu, izgleda zaista sasvim jasna. Buzetski statut kaže:

¹⁰ n. dj. str. 74.

¹¹ Buzetski statut, 86: »...siquis uir habens uxorem, qui fuerit ut frater, et soror cum dicta eius uxore in omnibus eorum bonis mobilibus, et fixis, secundum consuetudinem castri Pinguenti, uendiderit... de bonis ipsorum ingalium uel possessionem aliquam in qua... eius uxor partem haberet, et ipsa eius uxor non as(s)entiret expresse ipsi uenditioni... quod statim... uxor... possit... repetere... partem suam illius possessionis...«

»... ako neki muž, imajući ženu, koji bude s rečenom svojom ženom kao brat i sestra u svim njihovim dobrima, pokretnim i nepokretnim prema običaju kaštela Buzet, proda... od bračnih dobara neki posjed... u kojemu njegova žena ima udjela, a žena nije izričito dala suglasnost na prodaju... (u tom slučaju) odmah... žena... može... tražiti... svoj dio onog posjeda.«¹

Dakle, prema Buzetskom statutu u braku na istarski način, što ga taj statut zove »brak kao brat i sestra prema običaju kaštela buzetskoga«, muž i žena smatraju se brat i sestra u svim njihovim pokretnim i nepokretnim stvarima.

Mogli bismo, doduše, već anticipirati neka zapažanja i već sada ustvrditi da nam ova definicija, ma koliko se činila jasna, ne daje pravo da bez daljnjeg brak na istarski način proglasimo takvim brakom u kojemu postoji univerzalna zajednica. U citiranoj definiciji kaže se samo da se muž i žena smatraju »kao brat i sestra u svim njihovim dobrima«, a to je ipak nešto drugo nego takva definicija koja bi zaista izrekla pojmovno posve čisto i besprijekorno da u braku na istarski način dolazi do potpunog sjedinjenja aktivne i pasivne imovine bračnih drugova u jednu jedinu imovinsku masu. Ali treba koncedirati da navedena definicija nije u suprotnosti sa stajalištem nauke da se u braku na istarski način radi o univerzalnoj zajednici.

Neke sumnje može ipak da izazove inzistiranje Buzetskog statuta da se kod prodaje posjeda zaista radi o posjedu na kojemu imaju muž i žena udjela. Naime, iz toga slijedi da postoje valjda i druge imovinske česti u kojima npr. žena nema udjela. Ali ako postoji takva imovina u kojoj žena nema udjela, onda se ne može govoriti o univerzalnoj zajednici. Pa ipak, i na ovo bi se dalo odgovoriti. Naime, premda su sastavljači srednjovjekovnih propisa često znali biti vrlo precizni i vrlo koncizni, još češće su se nemarno izražavali, smatrajući da će ih ljudi već nekako razumjeti. Uostalom, bilo je i težih slučajeva krajnje loše stiliziranog teksta, što je nerijetko rezultiralo iz nedostatka elementarnog pravnog znanja.

Dakle, ne smijemo od sastavljača Buzetskog statuta previše tražiti i, štono riječ, »cijepati dlake«.

2. Buzetski statut neobično je sličan Dvigradskom u mnogim pojedinostima, pa tako i u definiranju braka na istarski način. Dvigradski statut ovako definira taj brak:

»...u svakom braku učinjenom... u Dvigradu... svaki suprug treba da bude kao brat i sestra, to jest da bude u zajednici u svim njihovim pokretnim i nepokretnim stvarima, bilo dotalnim bilo adventicijskim i na bilo koji način među njima stečenim u prošlosti ili u budućnosti za vrijeme braka¹⁷...« osim ako ne postoji drukčiji bračni ugovor ili drukčiji običaj.

¹⁷ Dvigradski statut, 71: »... in quolibet matrimonio, facto... in Duobus Castris... quilibet ipsorum iugalium esse debeat ut frater et soror, id est comunes in omnibus eorum bonis mobilibus et immobilibus, tam dotalicis quam aduenticijs, et quouis modo acquisitis nel acquirendis durante matrimonio inter eos...«

Ova definicija ne pruža nam zapravo nikakvih novih elemenata. Sigurno je da se shvaćanje braka na istarski način kao braka s univerzalnom zajednicom dobara muža i žene može bez daljnjega braniti također definicijom iz Dvigradskog statuta.

3. Grožnjanski statut uvodi nas već nešto dublje u pravu problematiku braka na istarski način. On kaže:

»Po sklopljenom braku na istarski način svaka stvar treba da bude zajednička.

Ako bude sklopljen brak... na način... istarski, tj. kao brat i sestra... sva dobra onih koji (ga) sklapaju na taj način i pokretna i nekretnine i dobra stečena prije sklopljenog braka i ona poslije, sva se smatraju zajedničkim među bračnim drugovima... s time da dugovi učinjeni od svakog od supružnika prije sklopljenog braka nisu niti se smatraju zajednički, već treba da budu plaćeni isključivo iz dijela dužnika... Ovo treba smatrati kad dug nije (ušao) u kuću bračnih drugova na njihovu zajedničku korist... nakon sklopljenog braka... Isto tako svi dugovi učinjeni poslije sklopljenog braka bit će zajednički među rečenim supružnicima izuzev dugova sklopljenih... u gostionici, u igri ili u jamstvu.¹³«

Dakle, po Grožnjanskom statutu postoji doduše zajednica imovine između muža i žene, ali ona ne obuhvaća dugove učinjene prije braka ni dugove koji nisu učinjeni u zajedničku korist nakon sklopljenog braka. Ovakvo reguliranje zajednice dobara svakako iznenađuje. Odmah se vidi da brak na istarski način ne uzrokuje univerzalnu zajednicu dobara, već nešto drugo. Zajednica dobara u koju ne ulazi pasivna imovina nije univerzalna zajednica, već samo zajednica aktive, a to je sasvim nešto drugo.

Ne radi li se možda o nekom posebnom propisu koji je važio samo u Grožnjanu? Ne, jer ovakav propis nalazimo u već spominjanom Dvigradskom statutu gdje se na jednom mjestu kaže:

¹³ Grožnjanski statut, 1, 34: »Contratto il Matrimonio al costume dell'Histria ogni cosa sia commune.

Contratto che sarà matrimonio... al costume, dell'Histria, cioè a fratello et sorella... tutti li beni di quelli che contrazeranno in cotal modo, così mobili come stabili, et così acquistati inanzi il contratto del matrimonio come dappoi, tutti se intendano esser fra loro jugali communi terminando, che li debiti li quali si ritrovassero esser stati fatti per cadauno di loro jugali inanzi il contratto del matrimonio, quelli non sieno, ne se intendino esser communi, ma debbano esser pagati della portione tanto del debitore... Questo intendersi debbe, quando il debito non fusse stato in casa di detti jugali in uso... commune doppo il matrimonio contratto... Similmente tutti li debiti fatti doppo contratto il Matrimonio saranno communi tra li predetti jugali, eccetto li debiti contratti... per causa di taverna, gioco et piezarie«.

Slično i rovinjski statut 2. knjiga, str. XXVI, Che la moglie non metendo mano in cartha non sia obligata: »... quando gli mariti faranno alcuno debito per mal modo et in piegiarie giochi tauerne... la moglier non metendo mano in cartha non sia obligata... ma negli altri debiti honesti fatti in beneficio de tutti do loro giugati et famiglia quella moglier etiam non mettano mano in cartha in simil debiti sia obligata insieme con il marito et tutti gli sui beni.«

»...I ako muž učini neko dugovanje prije sklopljenog braka, žena nije obvezna da ga podmiri, već se ono podmiruje isključivo iz muževih dobara. A isto važi i za dug učinjen od žene prije sklopljenog braka...¹⁴«

Već smo rekli da su Dvigradski i Buzetski statut međusobno vrlo slični. Ovo znači da smo u toku ovog razmatranja utvrdili da brak na istarski način, bar što se tiče Buzeta, Dvigrada i Grožnjana, ne stvara univerzalnu zajednicu dobara, već samo zajednicu aktive bračnih drugova, koju su oni unijeli u brak i u zajednicu dobara, potraživanja i dugovanja nastalih nakon sklopljenog braka.

4. Umaški statut donosi definiciju braka na istarski način koja je neobično u cijeni. Naime, ona se još najradije citira kad se govori o braku na istarski način, jer se valjda smatra da je ta definicija najuspjelija. Dakle, Umaški statut kaže:

»... Tko god sklopi brak u Umagu... smatrat će se da je sklopljen po običaju zemlje Umaga, što se zove brat i sestra, a taj običaj treba razumjeti na taj način da se sva pokretna i nepokretna dobra, prava i tužbe i dugovanja koja je bilo koji od supružnika imao u vrijeme sklopljenog braka, osim ako su bila stečena pod uvjetom, te ona što su ih imali sami supružnici u vrijeme prestanka braka i dugovi koje su imali supružnici u tom prestanku braka, zajednička među njima, tj. polovica muža i polovica žene.¹⁵«

Da bismo se približili razumijevanju ove definicije, potrebno je krenuti od analize odredbe koja isključuje iz zajednice dobara ona dobra koja su stečena pod uvjetom.

Iz usporedbe s drugim istarskim statutima može se zaključiti da je ovdje riječ o uvjetovanim dobrima što ih je jedan od bračnih drugova dobio za vrijeme braka.

Tako statut Izole propisuje:

»... ako netko... sklopi brak... i jedan od njih... oporukom oca ili majke ili drugih rođaka ili na bilo koji drugi način (stekne) dobra (koja) su uvjetovana, odlučujemo da taj brak ne smije uzrokovati drugoj strani nikakvu štetu, već svaka od njih neka ima svoju imovinu.

¹⁴ Dvigradski statut, 72: »... Et si maritus ante contractum matrimonij, fecerit aliquid debitum mulier ad solutionem illius non teneatur, sed illud solvatur de bonis mariti tantum. Et idem de debito, facto per mulier ante contractum matrimonium...«

¹⁵ Umaški statut, 3, 45: »... quicumque contraxerit matrimonium in Humago... dicatur contraxisse secundum consuetudinem terrae Humagi, quo nuncupatur frater et soror, et intelligi debeat ipsa consuetudo hoc modo, videlicet quod omnia bona mobilia, et immobilia, jura et actiones et debita, quae uterque ipsorum conjugum habuerit tempore contracti matrimonii nisi fuerint acquisita cum conditiones et quae habuerint ipsi conjuges tempore dissolutionis matrimonii, et debita quae habuerint in ipsa dissolutione matrimonii ipsi conjuges, sint communia inter ipsos, idest medietas viri et alia mulieris.«

I onaj brak ne treba da se naziva prema našem običaju (kao brak) brat i sestra.¹⁶«

Slično propisuje i Miljski statut:

»... ako netko u tako sklopljenom braku u kojemu su sami bračni drugovi kao brat i sestra... dade za miraz... neka dobra... pa se pronađe da su uvjetovana ili podvrgnuta nekoj služnosti, zakupnini ili podavanju... takva osoba... nije kao brat i sestra... u... braku... osim ako ne podmiri drugu stranu...»¹⁷«

Odredbu o uvjetovanim dobrima ima i Koparski statut, samo što po njemu sticanje uvjetovanih dobara jednog od bračnih drugova ne ukida karakter braka »kao brat i sestra« u cjelini, kao što bi se to moglo zaključiti iz statuta Izole i Milja, već se samo ta uvjetovana dobra smatraju izdvojenima iz zajednice.¹⁸

Smatramo da je ratio ovih odredaba jasna. Naime, prema onom što smo već saznali, dugovi učinjeni prije braka na istarski način ne ulaze u zajednicu dobara i terete i dalje samo onog bračnog druga koji ih je bio učinio. Što se tiče dugova koji se čine poslije sklopljenog braka, oni su zajednički, osim ako se radi o dugovima koji nisu učinjeni u korist bračne zajednice. Ovo smo utvrdili naprijed pod t. 3. prilikom razmatranja definicije braka na istarski način u Grožnjanskom statutu. Međutim, ovo je prilika da se pitanje dugova učinjenih za vrijeme braka na istarski način malo pobliže razmotri.

Naime, muž može svakako slobodno ulaziti u poslovne odnose i prema tome i sklapati ugovore i preuzimati obveze. Samo u braku na istarski način on treba da pazi da mu se ne dogodi da sklopi neki posao, pa da korist od tog posla ide u zajednicu, a obveza da tereti samo njega. Da bi i dugovi učinjeni poslije sklopljenog braka ulazili u zajednicu imovine i da bi teretili prema tome i ženu, potrebno je da se s njima žena složi.

Ovo je čak i izričito regulirano u većem dijelu istarskih statuta:

a) statut Novigrada propisuje da dugovi koje muž učini ne obvezuju ženu, osim ako se i ona nije složila uz suglasnost muža i vrhovne vlasti u gradu (potestata i sudaca);¹⁹

¹⁶ Statut Izole 2, 15: »... siquis... contraxerit matrimonium... et... aliquis illorum... ratione testamentorum patris vel matris uel aliorum propinquorum uel alio quolibet modo bona ipsius fuerint condicionata, sententiamus, quod illud matrimonium alteri parti nullum ualeat preiudicium generare. Sēt uterque eorum habeat suas dotes. Et illud matrimonium secundum morem frater et soror non debet socialiter conuocari«

¹⁷ Statut Milja 3, 1: »... si qua persona in tali contractu matrimonij, in quo ipsi iugales sunt ut frater et soror... dederit in dote... aliqua bona... et... reperirentur esse condicionata uel subiecta aliqui seruituti affectui uel redditui... illa persona... non sit... ut frater et soror... contracto matrimonij... nisi reficiet alteram partem...«

¹⁸ Statut Kopra 2, 68.

¹⁹ Statut Novigrada 4, 28: che la muijer non sia tegnuda a li debiti del marito.

b) statut Pirana također propisuje da žena ne odgovara za muževe dugove ako se s njima nije složila;²⁰

c) statut Izole sadrži identičnu odredbu, samo što nadodaje da dobro stečeno od muža ne ulazi u zajednicu dobara ako se žena nije složila s dugom učinjenim u povodu sticanja;²¹

d) Koparski statut propisuje slično s nekim odstupanjima koja ovdje nisu od interesa;²²

e) u Poreču nailazimo također na odredbu da žena ne odgovara za muževe dugove ako se radi o braku na istarski način — izuzev ako se žena putem javne isprave suglasila s tim dugom.²³

Jedino u Dvigradskom i Rovinjskom statutu nalazimo odredbu po kojoj dugovi što ih je učinio muž obvezuju i ženu, ako su ti dugovi učinjeni za zajedničku korist.²⁴

Obrnuto, žena ne može stvarati nikakve obveze ni za sebe, a kamoli za bračnu zajednicu, ako njenu obvezu nije odobrio muž (ovako u Kopru²⁵, Umagu²⁶, Poreču²⁷, Dvigradu²⁸, ili čak još i potestat (ovako u Novigradu²⁹ i Piranu³⁰). Dakako da će tako stvorena obveza teretiti zajednicu dobara.

Kao što se vidi, u braku na istarski način supruzi su dosta dobro zaštićeni od eventualnog nerazumnog obvezivanja i stvaranja dugova jednoga od njih. Žena je pod vlašću muža i ne može stvarati dugove ako se s njima ne složi muž³¹, a muž može opterećivati zajedničku imovinu samo uz suglasnost žene.

Odredba koju razmatramo, a po kojoj uvjetovana dobra ne ulaze u zajednicu dobara, štiti imovinske interese drugog bračnog druga koji bi mogao pretrpjeti znatnu štetu ako bi zajednička imovina bila doduše povećana nekom imovinskom masom koju je stekao bračni partner, ali

²⁰ Statut Pirana (1307) 5, 18. De facientibus debitum sine consensu uxoris. Et cum sua voluntate. Ovo isto određuje i piranski statut iz 1332. g. 5, 18. Odredba je ukinuta tek g. 1358.

²¹ Statut Izole 2, 4. Si maritus fecerit debitum sine consensu uxoris, uxor ad illud debitum soluere non tenetur. V. i 2, 3.

²² Statut Kopra 2, 70.

²³ Statut Poreča 2, 68. Che ni Marito possi obligare gli beni della Moglie senza ragionevol causa.

²⁴ Statut Dvigrada 72. Uxor tenetur debitis mariti: »... mulier sit obligata et teneatur debitis, factis per eius maritum tempore matrimonij... pro bonis... emptis... uel pro alimentis filiorum, et eius familie factis uel factis aliter pro bono, et utilitate domus sue...« Nadalje Dovinjski statut, 2, str. XXVI; v. u napomeni br. 13,

²⁵ Statut Kopra 2, 3.

²⁶ Statut Umaga, 2, 40.

²⁷ Statut Poreča 2, 67.

²⁸ Statut Dvigrada 73.

²⁹ Statut Novigrada 2, 25.

³⁰ Statut Pirana (1307) 5, 19; (1332) 5, 19; (1358) 5, 15.

³¹ jedino gostioničarke i žene koje se bave trgovinom mogu obavljati svoj posao i sklapati ugovore bez suglasnosti muža: Statut Izole 2, 12; Statut Kopra 2, 75.

ako bi istovremeno tereti povezani s tom imovinskom masom znatno nadilazili korist.

Sada se možemo vratiti citiranoj definiciji braka na istarski način u Umaškom statutu.

Ako je tačno da pod uvjetovanim dobrima o kojima definicija govori, treba razumijevati dobra stečena za vrijeme braka i ako, kao što je već poznato, dugovi učinjeni prije braka ne terete zajednicu dobara bračnih drugova, onda se spomenuta umaška definicija u svom prvom dijelu odnosi isključivo na aktivu i pasivu koje su bračni drugovi stekli za vrijeme braka.

Da izdvojimo taj pasus:

»... sva pokretna i nepokretna dobra, prava i tužbe i dugovanja koja je bilo koji od supružnika imao u vrijeme sklopljenog braka, osim ako su bila stečena pod uvjetom...« Pokušali smo dokazati da se riječi »...i dugovanja, koja je bilo koji... itd.« i riječi »... osim ako su bila stečena po uvjetom...« odnose na sticanje i obvezivanje za vrijeme braka. Prema tome se čini sasvim logično i prihvatljivo da se i riječi »... sva pokretna i nepokretna dobra, prava i tužbe...« odnose samo na stečena dobra, a ne na dobra što su ih bračni drugovi unijeli u brak.

A ako je tako, što je ostalo od univerzalne zajednice dobara u braku na istarski način? Izlazilo bi po definiciji Umaškog statuta da se ta zajednica odnosi samo na stečenu imovinu.

Rado ćemo se složiti s time da se od definicija srednjovjekovnih statuta ne traži previše. Sastavljači statuta pisali su kako su znali i umjeli, i ne smijemo ih loviti za riječi. To je zaista tako. Želimo jedino utvrditi, da nas definicije istarskih statuta ne obvezuju da brak na istarski način promatramo kao univerzalnu zajednicu dobara muža i žene.

Ostatak definicije braka na istarski način u Umaškom statutu, koji govori o aktivnoj i pasivnoj imovini supružnika po prestanku braka, dopunjuje na dosta nejasan način prvi dio definicije. Čitava definicija valjda hoće da kaže da je imovina bračnih drugova zajednička za vrijeme braka i da se po prestanku braka ono što u tom času postoji, dijeli popola među bračnim drugovima. Definicija nije nejasna samo zbog istaknute nejasnoće o stvarnom dometu zajednice dobara tokom braka već i zbog toga što nekako nepotrebno prikazuje imovinu za vrijeme braka i imovinu koja postoji u času prestanka braka kao dvije imovine, a zapravo se radi o imovinskoj masi koja se tokom braka povećavala i smanjivala i koja u času prestanka braka predstavlja određenu veličinu. Ukratko, definicija je vrlo »razgovorljiva« pa nepotrebno nagomilava riječi koje mogu značiti zapravo dvoje:

— ili je težište definicije na prvom dijelu, pa onda ona znači da u braku na istarski način postoji zajednica dobara za vrijeme zajedničkog života bračnih drugova, a da se ta zajednica razvrgava prestankom braka,

— ili je težište na drugom dijelu definicije, pa onda ona znači da za vrijeme braka svaki bračni drug zadržava vlasništvo nad svojom imovinom, s time da drugi bračni drug ima pravo suodlučivanja i o imovini koja još nije njegova i time ima na tu imovinu neko pravo koje će se ostvariti tek po prestanku braka, a to pravo osigurano je upravo pravom suodlučivanja — a da će tek nakon prestanka braka doći do prave realizacije međusobnih prava te će preživjeti bračni drug uz svoju imovinu steći i polovicu imovine umrlog bračnog druga. U tom bi slučaju definicija iskazivala da za vrijeme braka postoji samo zajednica upravljanja, a da tek po prestanku braka supruzi ostvaruju svoja prava na onoj imovini koja postoji u času prestanka braka.

Prva hipoteza nekako je na prvi pogled uvjerljivija ako se riječi definicije čitaju bez predrasuda. Jedino što u tom slučaju ostaju kao otvorena pitanja a) domet definicije, tj. da li se radi samo o stečenoj imovini ili i o imovini koju su supruzi unijeli u brak, i b) riječi drugog dijela definicije koje su u takvoj hipotezi zapravo sasvim suvišne.

Bilo kako bilo, umaška definicija braka na istarski način i zajednica dobara u takvu braku kao da stvari komplicira i zamučuje mjesto da nam pomogne boljem shvaćanju problema. Uostalom, to je upravo ono što smo htjeli dokazati. Naime, ponavljamo mišljenje, da se suština braka na istarski način ne može razumjeti iz definicija tog braka, što su ih sastavljači statuta s dosta truda i s malo uspjeha iskovali, već se suština braka na istarski način može spoznati samo pomoću analize svih onih propisa istarskih statuta, koji se neposredno ili posredno odnose na bračno imovinsko pravo.

5. Preostala nam je još jedna definicija braka na istarski način, i to ona iz Puljskog statuta. Statut Pule ovako definira taj brak:

»Potvrđujući pogrešni običaj prastarog običajnog prava Istre, propisujemo da svi brakovi... treba da se smatraju (tako) da se u braku fingiraju muž i žena bratom i sestrom, a naročito u tome što se smatraju kao braća u cjelokupnim pokretnim i nepokretnim dobrima, pravima i svim tužbama koje imaju u vrijeme sklopljenog braka bilo kao nadu bilo stvarno i onom što stiču sami ili jedan od njih za vrijeme braka na bilo koji način, pravo ili razloge, i u tome što su sva njihova dobra, prava i tužbe zajednički na jednak način već po samom pravu...³² osim ako ne postoji drukčiji ugovor.

Ova definicija prije svega nije kompletna. Već znamo da dugovi učinjeni prije braka ne ulaze u zajednicu dobara. Isto nam je tako poznato da uvjetovana dobra također ne ulaze u zajednicu dobara. Na-

³² Statut Pule, 5, 4: »Morem erroneum antiquissime consuetudinis istrie approbantes sancimus quod omnia matrimonia... esse intelligentur ut per matrimonium vir et uxor frater et soror esse fingantur in hoc maxime ut in universis bonis mobilibus et immobilibus iuribus et actionibus omnibus tempore contrati matrimonii spe vel re habitis et que acquireretur per ipsos et ipsorum aliquem constante matrimonio quocunque titulo iure vel causis tanquam fratres habeatur et quod eorum bona omnia iure et actiones sint comunia pariter inter ipsos ipso iure...«

dalje, vidjeli smo da ne terete zajedničku imovinu ni oni dugovi koje je muž učinio za vrijeme braka, ali koji nisu iskorišteni za potrebe zajedničkog života (npr. dugovi učinjeni u gostionici i sl.). Konačno, utvrdili smo da se ni dugovi učinjeni od muža za vrijeme braka ne smatraju zajedničkim ako se s njima nije složila žena na ovaj ili onaj način (izuzev, dakako, u Dvigradu i Rovinju).

Definicija je dakle sasvim sigurno previše apodiktična. Ali ona, osim toga, opet, slično umaškoj, pokazuje neki ne baš jasan dualizam. Naime, ona razlikuje dva momenta:

- a) bračni drugovi smatraju se kao braća u čitavoj imovini,
- b) sva je imovina bračnih drugova »zajednička na jednak način«.

Opet treba, možda, pomišljati na stilističku nepreciznost i »razgovorljivost« sastavljača statuta. Međutim, kako nepreciznost i razgovorljivost nalazimo u dva statuta, nekako nam se nameće pitanje ne skriva li se iza svega toga ipak nešto drugo. Zašto sastavljač statuta razlikuje dva momenta, tj. da se bračni drugovi smatraju kao braća i da je sva imovina »zajednička na jednak način«. Nije li ipak i ovdje nespretno izražena misao, a) da bračni drugovi upravljaju cjelokupnom svojom imovinom zajednički za vrijeme trajanja braka, i b) da bračni drugovi imaju, doduše, u pogledu vlasništva odvojenu imovinu, ali da muž ima pravo na polovicu ženine imovine, a žena pravo na polovicu muževe imovine — dakako po prestanku braka.

Dakako da se radi samo o nagađanjima izazvanim nejasnim i nepreciznim načinom izražavanja statuta.³³

Ali drugih definicija braka na istarski način ni nema. Mislimo da smo dokazali, ako ništa drugo, a ono bar da su definicije statuta nepotpune, neprecizne i da se mogu tumačiti na različite načine. Sigurno je da se ne bismo mogli složiti s Inchiostrijem koji kaže da neki statuti definiraju zajednicu dobara među supruzima u braku na istarski način s divnom preciznošću: »alcuni la definiscono con mirabile esatezza.«³⁴

Ne preostaje nam dakle drugo, već da se obratimo odrebama istarskih statuta koje ne definiraju brak na istarski način, već koje samo reguliraju pojedine aspekte tog braka.

6. Statut Izole razmatra što se dešava sa ženinim mirazom u slučaju razvoda braka, i propisuje njihovu sudbinu na dvojak način:

a) ako žena traži razvod braka, dobit će samo svoj miraz, a ništa od stečenih stvari,

³³ Instrukтивно je usporediti puljski statut s rovinjskim. Rovinjski statut govoreći o braku na istarski način upotrebljava skoro doslovce iste termine kao i puljski, ali završava malo drukčije tako da ono što smo u tekstu shvatili kao drugi dio puljske definicije braka na istarski način glasi u rovinjskom statutu ovako: »... cioè che tutti gli beni Ragion et attion siano tutti in sieme per essa Ragion per mitta...«, što znači da po Rovinjskom statutu drugi dio definicije samo ponavlja istu misao iz prvog dijela definicije (i zato upotrebljava riječ »cioè« ondje gdje puljski statut ima »et«). I ovo je jedan od dokaza za našu tezu da statutarnim definicijama ne treba previše vjerovati.

³⁴ n. dj. str. 73.

b) ako muž traži razvod braka, žena će dobiti ne samo svoj miraz već i svoj dio stečenih stvari.³⁵

Da je zaista došlo do potpune fuzije dobara muža i žene, statut se ne bi mogao ovako izražavati. On bi u najboljem slučaju mogao reći da žena dobiva vrijednost miraza (jer se miraz utopio u zajednici dobara) ili eventualno da žena dobiva one stvari koje su sačinjavale miraz, ili možda nekako drugačije. Spomenuta odredba statuta Izole navodi nas da ustvrdimo da ni miraz nije ulazio u zajednicu dobara muža i žene u braku na istarski način.

7. Statut Izole sadrži još jednu naročito zanimljivu i značajnu odredbu o bračnom imovinskom pravu u braku na istarski način.

Naime, ako je došlo do prisilne prodaje muževih dobara zbog njegove prezaduženosti, muž može dati svoja dobra na procjenu radi namirenja svojih vjerovnika jedino uz uvjet da prethodno izvrši zamjenu dobara sa ženom na taj način da ženi u zamjenu za njezino pravo na stvari koje on daje u prisilnu prodaju, dade pravo u istoj vrijednosti na nekoj drugoj stvari.³⁶

Nije li ovo dosta jasno rečeno? Ne zadržava li muž za vrijeme braka svoju imovinu u svojem vlasništvu? Statut sasvim jasno razlikuje dobra muža od dobara žene, s time da daje ženi određena prava na muževa dobra. Muž će moći, to već znamo, sklapati ugovore i stvarati obveze po miloj volji, ali time se ne dira u prava žene na njegovu imovinu. Nema sumnje da su ovlaštenja žene na muževoj imovini i obrnuto, ovlaštenja muža na ženinoj imovini, vrlo jako zaštićena — ali ipak muževa dobra ostaju za vrijeme braka u njegovu vlasništvu, a ženina u njenu. Tako nam se bar čini po ovoj odredbi statuta Izole.

8. Nešto slično kaže i Piranski statut: ako je muž učinio dug bez suglasnosti žene, on je obvezan podmiriti taj dug »iz svojih vlastitih dobara«. Ako se žena s dugom složila, oba odgovaraju »zajedničkim dobrima«.³⁷

Dakle, muž ima i prema Piranskom statutu svoja vlastita dobra uz zajednička dobra.

9. Koparski statut govori na jednom mjestu o dugovima koje su bračni drugovi učinili prije braka, i propisuje da se muževi vjerovnici

³⁵ Statut Izole, 2, 5: »... Si ... mulier petit divortium habeat dotem suam tantum et de acquisitis nichil. Et si uir se petit divortium habeat uxor dotem suam et partem suam de acquisitis.«

³⁶ Statut Izole 2, 6: »... si aliqua persona convicta fuerit in iure ad satisfaciendum suis creditoribus uoluerit ponere et designare de bonis suis ad extimariam, habendo uxorem que sit cum uiro suo ut frater et soror, quod uir non possit... ponere ad extimariam de bonis fraterne societatis inter uirum et uxorem, nisi prius fecerit contracambium uxori sue in tantum quantum posuerit ad extimariam...«

³⁷ Statut Pirana (1307) 5, 18 = (1332.) 5, 18: »... si quis homo fecerit debitum sine consensu uxoris... ipse homo teneatur de suis propriis bonis solvere ipsum debitum...« Ako je pak žena dala saglasnost »... cum bonis communibus ipsum debitum solvere debeat...«

za takve dugove ne smiju držati ženinih stvari koje je ona stekla prije braka, već isključivo muževih, i obrnuto, ženini se vjerovnici za takve dugove mogu držati isključivo njene imovine, a ne i imovine koju je muž stekao prije braka.³⁸

I ovdje je sasvim jasno istaknut princip da su muževa dobra koja je on stekao prije braka, u pogledu vlasništva odvojena od ženinih dobara, ili drugim riječima, u tzv. univerzalnu zajednicu ne ulaze dobra stečena prije braka.

10. I Miljski statut posvjedočuje nam da se za vrijeme braka na istarski način oštro razlikovala muževa imovina od ženine. Naime, Miljski statut određuje da u slučaju ženine smrti muž dobiva polovicu njene odjeće, nadalje polovicu »cinglorum, anullorum et aliarum çoiarum uxoris sue, quemadmodum omnium aliorum bonorum«, a žena u slučaju muževe smrti ima pravo na polovicu muževih dobara »exceptis armis et equis«.³⁹

Nije li svim rečenim dovoljno dokazano da u braku na istarski način vlasništvo stvari prije braka ostaje i dalje odvojeno i da se zajednica dobara za vrijeme braka ostvaruje u nečem drugom, a ne u potpunoj fuziji imovine muža i žene u jednu jedinstvenu imovinsku masu. To drugo nalazimo, kao što smo to već i dali naslutiti dovoljno jasno, u zajedničkom upravljanju.

Da vidimo da li se to gledište može dokazati i odredbama istarskih statuta.

11. Motovunski statut na jednom mjestu raspravlja o prodaji dobara u braku na istarski način i razmatra tri mogućnosti:

a) ako se radi o očevini muža (»si dicta possessio alienata fuerit de patrimonio viri«),

b) ako se radi o očevini žene (»si dicta possessio alienata fuerit de patrimonio mulieris«),

c) ako se radi o dobrima što su ih supružnici zajednički stekli vlastitim radom (»Si . . . aliquis habens uxorem alineaverit aliquam possessionem que non fuerit de patrimonio suo, sed de proprio labore predictorum jugalium acquisitam . . .«).

Ovdje nas ne zanimaju modaliteti prava koja rođaci muža i žene imaju prilikom prodaje dobra u braku na istarski način, već nas zanima nešto drugo. Naime, na početku odredbe stoji: » . . . si quis homo habens uxorem, et ipse cum eius uxore predicta venderet aliquam possessionem . . .«⁴⁰ Dakle, prodaja se dešavala samo uz suglasnost muža i žene, bez obzira na to da li se radi o očevini muža, očevini žene ili o dobrima stečenim u braku. Potvrđuje se dakle i ovdje naša teza: imo-

³⁸ Statut Kopra 2, 69: » . . . Et non liceat alicui creditor . . . pro aliquo debito . . . ante contractum matrimonij . . . si debitum fuerit viri, solutionem consequi, vel habere in bonis aliquibus quae fuissent mulieris ante contractum matrimonium cum viro; Et si debitum fuerit uxoris non liceat creditoribus consequi vel habere solutionem in bonis aliquibus quae fuissent viri . . .«

³⁹ Statut Milja, 3, 11; usp. Inchiostri, n. dj. str. 79,

⁴⁰ Statut Motovuna, 211,

vine bračnih drugova u pogledu vlasništva razdijeljene su, ali je upravljanje zajedničko.

12. Statut Izole propisuje nešto slično, kao i Motovunski statut. On kaže:

»... ako muž sa ženom proda muževu očevinu, rođaci muža mogu to u cijelosti prekupiti. A obrnuto, ako prodaju očevinu žene, ženini rođaci smiju to prekupiti. Ako prodaju stečena dobra, njihovi (tj. i muževi i ženini) rođaci mogu zajednički prekupiti.«⁴¹

13. Nešto slično nalazimo i u Piranskom statutu. Po njemu »ako muž zajedno sa ženom proda očevinu ili dobra koja ima po majci, rođaci muža mogu to prekupiti... A i obrnuto se razumijeva, ako je bila prodana ženina očevina ili dobra koja ona ima po majci, tada ženini rođaci to mogu prekupiti.«⁴²

14. Da u braku na istarski način imovina muža i imovina žene ostaju razdijeljene u pogledu vlasništva, dokazuje i Novigradski statut. Po jednoj njegovoj odredbi »muž ne može obvezivati svoja dobra na štetu svoje žene niti može njima raspolagati na takav način da žena bude lišena svog uzmirazja, tj. svoga dijela. A to se odnosi na nekretnine, dok pokretninama muž može raspolagati po svojoj volji.«⁴³

15. I u statutu Buzeta nalazimo postojanje muževih dobara na koja žena ima određena prava, pa se ta dobra razlikuju od dobara što su ih bračni drugovi stekli poslije sklopljenog braka.

Među ostalim, u tom se statutu propisuje da se muževa dobra mogu prisilno prodati za njegove dugove, samo će u tom slučaju žena imati pravo da traži da se izluči onaj dio muževih dobara koja se prisilno prodaju, na koji žena ima pravo, odnosno žena može tražiti, mjesto toga, da ona kupi mužev dio muževih dobara.

Ako se radi o prodaji dobara stečenih za vrijeme braka, i to za dugove bilo muža bilo žene, vlast sili drugog supružnika da se izjasni da li se smatra sudionikom u dugovima i tečevini, pa ako se drugi bračni drug izrazi spremnim da preuzme tečevinu, on odgovara i za dugove učinjene poslije braka, a posebno za one, o kojih se utjerivanju radi.«⁴⁴

⁴¹ Statut Izole, 2, 35: »Et si uir cum uxore uendiderit patrimonium viri, propinqui uiri possint integre recuperare illud. Et e conuerso si uendiderint patrimonium uxoris propinqui uxoris illud valeant recuperare. Et si bona acquisita uendiderint propinqui eorum comuniter ualeant recuperare.«

⁴² Statut Pirana (1307) 7, 3 = (1332) 7, 2 = (1358) 7, 1: »si vir simul cum uxore uendiderit patrimonium vel matrimonium viri, propinqui viri possint eum recuperare... Et e conuerso intelligatur si patrimonium vel matrimonium uxoris fuerit uenditum, tunc propinqui uxoris illud recuperare possint.«

⁴³ Statut Novigrada 2, 26: »... el marido non possa obligar li so beni in pregiudizio de soa muijer nij quel destribuir per si fato muodo che la muijer sia privada de la soa promessa, soe de la soa parte. E questo se intenda de li benij stabeli, de li mobeli possa far la se voluntade... «

⁴⁴ Statut Buzeta 86, Quod mulier possit uendicare possessionem suam a uiro alineatam.

Mislimo da smo sasvim dovoljno — ako ne čak i preobilno — dokazali ovo:

a) imovina koju su muž i žena unijeli u brak ostaje i dalje imovina onog bračnog druga koji ju je unio u brak;

b) imovina koju su muž i žena unijeli u brak smatra se utoliko zajedničkom što njome bračni drugovi zajednički upravljaju.

16. Ali u pogledu imovine koju su muž i žena unijeli u brak, postoji još jedan momenat od velike važnosti za pravnu karakterizaciju braka na istarski način i za zajednicu dobara među supružnicima u tom braku. Naime, u pogledu takve imovine koja je prema upravo navedenim odredbama istarskih statuta i dalje u vlasništvu onog bračnog druga koji ju je unio u brak, postoji još jedno pravo drugog bračnog druga. Upravo zbog toga prava, o kojemu ćemo sada reći nekoliko riječi, i postoji zajednica upravljanja u braku na istarski način. Naime, kao što smo vidjeli i pokušali dokazati, muž ne može nakon stupanja u brak na istarski način samostalno raspolagati svojom imovinom koju je on unio u brak, a isto tako ni žena s onom imovinom koju je ona unijela u brak. Ovo je na prvi pogled čudna institucija. Zašto muž ne bi smio slobodno raspolagati svojom imovinom? Uostalom, nama koji smo odgojeni na principima rimskog prava, ovo se pitanje čini pogotovu opravdano. Kakav je to čudni vlasnik koji mora za raspolaganje svojom imovinom tražiti suglasnost neke druge osobe? I upravo je slijed ovakvih misli doveo do pogrešnog shvaćanja braka na istarski način kao braka s univerzalnom zajednicom dobara bračnih drugova. Naime, ako se postavimo — makar i podsvjesno — na pozicije rimskog prava, onda iz okolnosti da za otuđenje neke imovine treba suglasnost dviju osoba — u našem slučaju muža i žene — slijedi zaključak da su te dvije osobe suvlasnici u toj imovini, i to ne samo u pogledu upravljanja već i u pogledu vlasničkog prava.

A ipak nije tako. Najprije smo dokazali da bračni drugovi zadržavaju svoje vlasništvo nad imovinom koju su unijeli u brak, ali onda nam se pojavio problem zašto bi takva odvojena imovina imala zajedničko upravljanje. A ipak, i zajedničko upravljanje je također, po našem mišljenju, dokazana činjenica. Iz toga slijedi da mora da postoji neko pravo — ali ne vlasničko pravo — što ga drugi bračni drug ima na takvoj imovini. Koje je to pravo? Na ovo pitanje daje nam Koparski statut sasvim jasan odgovor. On najprije kaže, kao što smo to vidjeli pod t. 9, da se muževi vjerovnici za muževe dugove učinjene prije braka ne mogu držati ženinih stvari koje je ona stekla prije braka, i onda nastavlja:

»... izuzev ipak što po ženinoj smrti muževi vjerovnici mogu u pogledu svih dugova preuzeti (ona) muževa dobra koja su mu iz ženinih dobara pripala u dio iz osnove brata i sestre; i obrnuto, po smrti

muževoj ženini vjerovnici mogu preuzeti dobra same žene, koja su joj iz muževih dobara pripala u dio iz osnove brata i sestre...⁴⁵

Mislimo da je sada sve jasno.

Na imovinu koju je jedan bračni drug unio u brak drugi bračni drug ima utoliko pravo što će po prestanku braka taj drugi bračni drug dobiti u vlasništvo polovicu te imovine. Dakle, za trajanja braka drugi bračni drug nema na toj imovini vlasnička prava, već neku vrstu nasljednog prava.

To njegovo pravo zaštićeno je upravo time što oba bračna druga zajednički upravljaju unesenom imovinom.

Što se tiče stečenih dobara, prednje analize⁴⁶ već su nas mogle uvjeriti bar u to da u pogledu njih u braku na istarski način postoji zajednica upravljanja.

Ipak je potrebno problem stečenih dobara razmotriti u svjetlu još nekih odredaba istarskih statuta.

17. Piranski statut određuje:

»... onaj tko je ostao u roku od jednog mjeseca po smrti rečenog umrlog treba da izabere da li želi biti u bratskoj zajednici u pogledu stečenih dobara s umrlim u skladu s običajnim pravom zemlje Pirana... I ako... je izabrao da bude brat i sestra, odnosno sestra i brat u pogledu stečenih dobara od vremena njegove ženidbe sve dok je živio s umrlim, tada se sva dugovanja podmiruju iz dobara koja se nađu u bratskoj zajednici. A ako... odbije... tada sva stečena dobra od časa njegove ženidbe sve do onog dana treba da pripadnu rečenom umrlom...⁴⁷

Ova odredba zaista iznenađuje. Po njoj zapravo nema prave zajednice dobara u braku na istarski način čak ni u pogledu stečenih dobara. Stečenim dobrima supruzi zajednički upravljaju i pitanje njihova vlasništva nekako je odgođeno do časa smrti jednog od bračnih drugova. Tačnije rečeno, dobra stečena za vrijeme braka pripadaju onom bračnom drugu koji ih je stekao, drugim riječima, pripadaju mužu ako ih je on sam stekao, odnosno ženi ako ih je ona sama stekla (dakako, uz suglasnost muža, ukoliko se radilo o pravnom poslu koji je izazivao i obveze za ženu), odnosno obojici ako su zajednički pribavili određenu stvar. Ali kad jedan od bračnih drugova umre, preživjeli izjavljuje da

⁴⁵ Koparski statut 2, 69: »... salvo tamen, quod mortua vxore creditores viri pro omnibus debitis possint bona illius viri conuincere, quae sibi venerint in parte ratione fratris et sororis de bonis uxoris; Et e conuerso, mortuo viro creditores mulieris possint conuincere bona ipsius mulieris, quae sibi venerint in partem ratione fratris et sororis de bonis viri...«,

⁴⁶ vidi t. 11. 15,

⁴⁷ Statut Pirana (1307) 7, 12 = (1332) 7, 10 = (1358) 7, 9: »... ille qui remanserit infra unum mensem post obitum dicti mortui elligere teneatur si esse vult in fraterna societate de bonis acquisitis cum mortuo secundum consuetudinem terre Pyrani... Et si... elligerit esse frater et soror vel soror et frater de bonis acquisitis a tempore sue desponsationis, usque dum vicxerat cum mortuo, tunc omne debitum solvatur de bonis que erunt in fraterna societate. Et si ille... refutabit... tunc omne bonum acquisitum a tempore sue desponsationis usque in illo die esse debeat dicti mortui...«

li želi da se njihova bračna zajednica smatra brakom na istarski način, pa ako izjavi da želi, onda u pogledu stečenih dobara umrlog preživjeli ima nasljedno pravo na polovicu ostavine, s tim, dakako, da preživjeli preuzima i polovicu dugovanja umrloga.

18. Nije mnogo drukčija ni odredba statuta Izole, po kojoj »žena po smrti svog muža u roku od 30 dana... treba da dođe pred... potestata i izabere dio... dugovanja i stečenog... od njena muža poslije sklopljenog braka... Ako u roku od 30 dana po smrti svog muža ne izabere dio ili ne odustane... smatra se kao brat i sestra u dugovanjima i stečenim stvarima...«⁴⁸

Razlika je prema Piranskom statutu sasvim beznačajna: Piranski statut razmatra alternative smrti obaju bračnih drugova, a statut Izole samo slučaj smrti muža. Po statutu Izole, dakle, za trajanja braka na istarski način sve što muž stiče, stiče za sebe. Ali žena ipak ima neka prava. Prije svega, pošto muž stekne neku stvar, ne može je više otuđiti bez suglasnosti ženine, jer u pogledu svih stvari što ih bračni drugovi imaju, vlada u braku na istarski način zajednica upravljanja. Osim toga, nakon muževe smrti žena će moći odlučiti da li želi preuzeti polovicu imovine stečene od muža, dakako, uračunavajući u to i njegove dugove, ili odustaje od toga.

19. Po Novigradskom statutu »... žena u roku od 8 dana po smrti muževoj može izabrati da li želi biti u bratskoj zajednici u pogledu dobara stečenih među njima. A ovo zato što po običaju brakova u Istri sva dobra i dugovi i sve stečene stvari zajednički su mužu i ženi. I ako ona to ne učini pošto prođe rečeni rok, žena dobiva polovicu svega dobrog i lošeg, i dugova i svih stvari stečenih od muža za vrijeme čitavog njegova života.«^{49a}

Prema lošem običaju sastavljača srednjovjekovnih statuta ova je odredba pomalo nejasna jer sastavljač nemarno miješa dobra stečena za vrijeme braka s dobrima koja je muž uopće imao, uračunavajući i dobra koja je muž unio u brak. Ako zanemarimo tu činjenicu, onda nam se propis Novigradskog statuta ukazuje kao suštinski identičan već razmatranim sličnim odredbama Piranskog statuta i statuta Izole. Razlika je u roku (8 dana u Novigradskom prema 30 dana u Piranskom i Izolskom statutu) dakako irelevantna.

20. I u Koparskom statutu nalazimo odredbu suštinski istog sadržaja. Dapače, ona nam još jasnije predočuje strukturu braka na istarski način u pogledu imovinsko-pravnih odnosa. Ta odredba glasi:

⁴⁸ Statut Izole 2, 8: »... qualibet mulier mortuo uiro suo infra dies XXX... debeat comparire coram... potestate et elligere partem... de debitis et acquisitis factis per uirum suum post contractum matrimonij... si infra dies XXX post obitum uiri suis non ellegerit partem aut non renuntiauerit... intelligatur esse ut frater et soror in debitis et acquisitis...«

^{49a} Statut Novigrada 5, 18: »... la muijer infra dij octo dapuo la morte del marido abia libertade de elezer se la non vuol esser in fraterna compagnia de li beni aquistadi intro lor. E questo perché secondo el muodo de li matrimoni del Istria, tuti li beni e li debiti e tute cosse aquistade xe comuni al marido e alla muier. E se ella non farà, passando el termene dito, la muier sia tegnuda a la mitade de li beni e mali e debiti e tute cosse aquistade contrari per so marido tuto el tempo de la vita soa«.

»Spor u pogledu uzimanja dijela dugova i stečenog ne može se postaviti niti rješavati od potestata, nego tek po smrti jednog od supružnika... I ako se žena drži početnog kapitala i odbije dio stečenog i dugova, dobra stečena od muža pripadaju mužu i njegovim »heredima« (nasljednicima) zajedno sa svim legatima, odnosno zapisima rečenom mužu; a dobra koja pripadaju ženi po pravu zapisa ili nečijed nasljedstva pripadaju ženi...«⁴⁹

21. Sve rečeno lijepo se upotpunjava i s odredbama Porečkog statuta o stečenoj imovini i o dugovima učinjenim za vrijeme braka.

U jednom se članu tog statuta dosta opširno opisuje kako postoji dugotrajni pravni običaj po kojemu udate žene nisu bile obvezne za dugove što ih je muž učinio za vrijeme braka, ali da su ipak imale pravo na svoj dio, tako da je po smrti muža, premda je ovaj kupio neku stvar koju muž još nije bio platio, žena imala pravo na dio te stvari, dok je dug teretio muževe nasljednike. Zbog toga statut propisuje da ubuduće, ako žena hoće po smrti muževoj imati udjela u neplaćenim stvarima koje je muž kupio, ali ih još nije platio, ona je obvezna da plati svoj dio takva duga. Međutim, što se tiče drugih dugova koje je muž učinio za vrijeme braka, žena za njih ne odgovara.⁵⁰

22. Pri kraju razmatranja tekstova istarskih statuta koji se tiču braka na istarski način, možemo još spomenuti i jednu odredbu Izolskog statuta po kojoj »... ako muž po konzumiranom braku, sa ženom zajedno živeći i stanujući, u isto vrijeme stekne i ostvari gubitak, a gubitak je bio veći od tečevine, to se ne smatra tečevinom.«⁵¹

Po našem mišljenju ovo treba razumjeti u tom smislu što se odredba odnosi na imovinsku situaciju kakva se pronašla u času prestanka braka smrću muža. To je već jasno, uz nešto razmišljanja. Naime, ako je muž imao u nekim poslovima dobitak, a u drugima gubitak, pitanje pozitivnog ili negativnog salda može se postaviti tek nakon njegove smrti, jer za vrijeme njegova života taj saldo može da se smanjuje ili povećava, a može i da se pretvara iz pozitivnog u negativni i obrnuto. Osim toga, postoji i izričita odredba Izolskog statuta, navedena pod br. 18, po kojoj žena tek u roku od 30 dana po smrti muževoj odlučuje hoće li prihvatiti zajednicu dobara ili neće.

Uz ovu odredbu prislanja se i propis Koparskog statuta koji na identičan način regulira istu pravnu situaciju. Naime, Koparski statut

⁴⁹ Statut Kopra 2, 71: »... Quaestio... capiendi partem debitorum aut acquiritorum non possit fieri nec cognosci per Potestatem nisi in decessu alicuius iugalium... Et si uxor tenuerit se ad primum capitale et recusauerit partem acquiritorum et debitorum, bona acquisita per virum sint viri, et suorum haeredum, et successorum cum legatis omnibus, vel dimissis dicto viro; Et bona pertinentia vxori iure legati vel successionis alicuius sin vxoris...«

⁵⁰ Statut Poreča 3, 88 Che le Donne uolendo aver parte delli Beni mobili o stabili debbano sotto giacere alli Debiti del marito doppo la sua morte. Ovdje je dana parafraza prilično dugog teksta. Usp. i statut Motovuna, 211,

⁵¹ Statut Izole, 2, 10: »... si quis homo postquam matrimonium consumauerit cum uxore et uiuendo et stando ad inuicem acquisierint et perdiderint, et perdicio fuerit plusquam acquisitio non intelligatur illud esse acquisitum.«

razmatra mogućnost da muž učini dug bez sudjelovanja žene, pa određuje da tako stvoreni dug ne obvezuje ženu, »...osim ako je muž imao stečena dobra iznad početnog kapitala svih dobara muža i žene, koje su oni imali u času sklapanja njihova braka, pa ako je žena izabrala dio onoga što je stečeno... ona je dužna platiti dio duga, što ga je muž učinio bez nje; a ako je gubitak bio veći od stečenog, to se ne smatra stečenim...«⁵²

Koparski propis odnosi se sigurno — isto kao i Izolski — na situaciju koja je nastupila nakon smrti jednog bračnog druga. Ovo izvodimo iz propisa navedenog pod brojem 20. Svakako i Koparski statut hoće da se žena okoristi onim što je muž stekao za vrijeme braka, ali neće da muževa poslovna nesposobnost progoni ženu i nakon njegove smrti.

III Zaključci na temelju analize izvora

Čini nam se da smo dokazali da u braku na istarski način ne postoji univerzalna zajednica imovina bračnih drugova, kao što je to do sada nauka jednodušno tvrdila.

Mjesto takva shvaćanja, koje izvori ne potvrđuju, mi smo analizom izvora našli ovo:

1. Dugovi učinjeni prije sklapanja braka nisu ulazili u zajednicu imovine (v. C. II 3: Grožnjan 1, 34 i C. II 4: Dvigrad 72).

2. Dugovi učinjeni za vrijeme braka u igri, gostionici ili radi danog jamstva ne ulaze u zajednicu dobara (C. II 3: Grožnjan 1, 34; Rovinj 2, XXVI str.).

3. Dugovi učinjeni za vrijeme braka, koji se ne odnose na nabavku neke stvari koja je naknadnom izjavom drugog bračnog druga (žene) ušla u zajednicu dobara, ne ulaze u nju (C. II 21: Poreč 3, 88).

4. Dugovi koje je muž učinio bez suglasnosti žene, ne obvezuju ženu (C. II 4: Novigrad 4, 28; Piran (1307) 5, 18 = (1332) 5, 18; Izola 2, 4; Koper 2, 70; Poreč 2, 68 uz izuzetak Dvigrad 72).

5. Dobra koje je bračni drug stekao za vrijeme braka, a koja su opterećena nekim uvjetom ili drugim teretom, ne ulaze u zajednicu imovine muža i žene (C. II 3: Umag 3, 45; Izola 2, 15; Milje 3, 1; Koper 2, 68).

6. Imovina bračnih drugova koju su oni unijeli u brak ostaje odvojena za vrijeme braka (C. II 9: Koper 2, 69; C. II 11: Motovun 211; C. II 12: Izola 2, 35; C. II 13: Piran (1307) 7, 3 = (1332) 7, 2 = (1358) 7, 1; C. II 15: Buzet 86).

7. Na imovinu umrlog bračnog druga, koju je on unio u brak, drugi bračni drug ima neku vrstu nasljednog prava, i to u polovici (C. II 16: Koper 2, 69; također C. II 19: Novigrad 5, 18).

⁵² Koparski statut 2, 70: »...saluo quod si vir habuerit acquisita ultra primum capitale bonorum omnium viri et vxoris habitorem in contractu matrimonij eorum, et mulier voluerit portionem illius acquisiti... partem debiti facti per virum absque ipsa etiam soluere teneatur; Et si perditio fuerit plus conquisito non intelligatur esse conquisitum.«

8. Imovinom koju su bračni drugovi unijeli u brak zajednički upravljaju oba bračna druga (C. II 11: Motovun 211; C. II 12: Izola 2, 35; C. II 13: Piran (1307) 7, 3 = (1332) 7, 2 = (1358) 7, 1).

9. Stečenom imovinom zajednički upravljaju bračni drugovi (C. II 11: Motovun 211).

10. Tek nakon smrti bračnog druga preživjeli bračni drug donosi odluku da li će prihvatiti dio stečene imovine, zajedno sa stečenim dugovima (C. II 17: Piran (1307) 7, 12 = (1332) 7, 10 = (1358) 7, 9; C. II 18: Izola 2, 8; C. II 20: Koper 2, 71; C. II 21: Poreč 3, 88; također C. II 19: Novigrad 5, 18).

Prednje zaključke možemo kontrahirati u ove osnovne postavke:

1. u zajednicu imovine ulaze samo oni dugovi koje su prihvatila oba bračna druga (ovo rezultira iz gornjih zaključaka C. III 1 do 4);

2. unesena i stečena dobra za vrijeme braka nalaze se pod zajedničkom upravom bračnih drugova, drugim riječima, razlika između unesenih i stečenih dobara ne postoji u pogledu zajedničkog upravljanja, pa se ovo može još kraće izraziti: sve stvari bračnih drugova nalaze se za vrijeme braka pod njihovom zajedničkom upravom (ovo rezultira iz gornjih zaključaka C. III 8 i 9);

3. unesena i stečena imovina ostaje u pogledu vlasništva odvojena za vrijeme braka, osim, dakako, one koju su supruzi zajednički stekli (ovo rezultira iz gornjih zaključaka C. III 7 i 10);

4. tek nakon smrti jednog bračnog druga dolazi do ostvarenja prava drugog bračnog druga na imovinu umrlog bračnog druga. To pravo odnosi se na polovicu svih dobara umrlog bračnog druga, unesenih u brak i stečenih za vrijeme braka (ovo rezultira iz gornjih zaključaka C. III 7 i 10);

Ove osnovne postavke ovlašćuju nas da postavimo ovakvu definiciju braka na istarski način u pogledu imovinskopravnih odnosa bračnih drugova:

U braku na istarski način supruzi zajednički upravljaju imovinom obaju bračnih drugova, a nakon prestanka braka preživjeli bračni drug može ostvariti pravo na imovinu umrlog bračnog druga, koje se sastoji od prava na polovicu imovine umrlog bračnog druga.

Ili, drugim riječima, brak na istarski način predstavlja zajednicu upravljanja imovinom bračnih drugova uz postojanje nasljednog prava preživjelog bračnog druga na polovicu ostavine umrlog bračnog druga.

IV Susjedna pravna područja

1. Neće biti bez interesa usporediti brak na istarski način s režimima koji su u pogledu bračnog imovinskog prava vladali u okolnim krajevima.

2. Možemo se samo dotaknuti Venecije i njena bračnog imovinskog prava i napomenuti da je u Veneciji vladalo modificirano rimsko bračno imovinsko pravo kojemu je glavna karakteristika bila u potpunoj odvojenosti imovina muža i žene, kako u pogledu vlasništva tako i u pogledu

upravljanja. Dotalni sistem rimskog prava, koji je uz modifikacije prihvaćen i u Veneciji, ima još tu posebnu karakteristiku da postoji posebna imovinska masa — miraz — koje se od kasnog rimskog prava preko Justinijana do srednjovjekovnih pravnih naziranja smatra ženinom imovinom na koju ima muž posebna prava, naročito pravo upravljanja, i koja ima posebnu sudbinu nakon prestanka braka.⁵⁴

3. Furlansko bračno imovinsko pravo također stoji na pozicijama potpune odvojenosti imovina bračnih drugova.⁵⁴

4. Od daleko većeg je interesa usporedba tršćanskog i riječkog prava s pravom istarskih gradova.

Naime, nema sumnje da Tršćanski i Riječki statut u mnogim svojim odredbama živo podsjećaju na odredbe istarskih statuta. Dakako, nerazumijevanje suštine braka na istarski način zavelo je nauku da je pogrešno protumačila i odredbe Tršćanskog statuta, dok se o normama Riječkog statuta koje se tiču bračnog imovinskog prava u nauci nije ozbiljnije ni raspravljalo. Da uzmemo samo najnovija gledišta koja se uostalom od starijih ni najmanje ne razlikuju.

Tako G. Calacione uspoređuje tršćanske statute s istarskim statutima i nalazi, kao uostalom i svi ostali autori prije njega, da tršćanski statuti predviđaju zajednicu stečenih dobara za razliku od istarskih statuta koji polaze od koncepcije univerzalne zajednice dobara bračnih drugova.⁵⁵ Bilo bi suvišno navoditi sve autore koji tako misle. Zato upućujemo na literaturu navedenu pod B. I ove studije.

Međutim, kao što brak na istarski način ne stvara univerzalnu zajednicu imovine bračnih drugova, tako ni tršćanski brak ne stvara zajednicu stečene imovine na način kako se to u nauci prihvaća.

Što se tiče sličnosti i dodirnih tačaka između istarskih statuta i Tršćanskog, dovoljno je napomenuti da po Tršćanskom statutu:

— dugovi učinjeni ili nastali za vrijeme braka u vezi s igrama, dažbinama, presudama ili jamstvima bez suglasnosti žene ne ulaze u zajednicu imovine.⁵⁶ Ovo sasvim sjeća na Grožnjan 1, 34 (v. u ovoj studiji pod C. II 3);

— pretpostavlja se brak na tršćanski način, sve dok se ne dokaže da brak nije sklopljen na taj način.⁵⁷ Ovo živo podsjeća na slične odredbe u istarskim statutima: Piran (1307) 7, 11; Novigrad 2, 24; Koper 2, 68;

⁵⁴ O venecijanskom bračnom imovinskom pravu vidi opširnije u našoj studiji »Bračno imovinsko pravo prema krčkom statutu na latinskom jeziku«, V glava pod t. 1.

⁵⁴ v. Statuti della Patria dei Friuli rinovati, Udine, 1673, naročito gl. 101—121.

⁵⁵ G. Calacione, Il diritto privato negli statuti di Trieste, Archeografo triestino, ser. IV, vol. XXVII—XXVIII, Trst 1965—1966, str. 65. i d.

⁵⁶ Stat. Trsta (1315) 3, 41; (1350) 3, 55; (1421) 2, 55; »... exceptis debitis factis occasione condemnationum vel dationum vel ludi vel securitatum factarum sine consensu uxoris...«

Isto u Riječkom statutu, 2, 45.

⁵⁷ Stat. Trsta (1421) 2, 57.

— »zajednica dobara« nastupa tek poslije smrti bračnog druga.⁵⁸ Ovo je isto, kao i u istarskim statutima: Piran (1307) 7, 12 = (1332) 7, 10 = (1358) 7, 9; Izola 2, 8; Novigrad 5, 18; Koper 2, 71; Poreč 3, 88; Ovakvih bi se sličnosti našlo još i više.

Pa ipak, između režima po Riječkom i Tršćanskom statutu s jedne strane i režima po istarskim statutima vlada duboka i principijelna razlika. Ne radi se o tome da bi po tršćanskom i riječkom pravu postojala u braku zajednica stečenih dobara, a po istarskim pravima univerzalna zajednica.

Naime, ne samo da se po istarskim statutima ne stvara bračna univerzalna zajednica već se po Tršćanskom i Riječkom statutu ne stvara ni zajednica stečene imovine (tačnije rečeno, stečenih nekretnina), bar ne u smislu koji se u nauci tom pojmu daje.

Doduše, najstariji Tršćanski statut naoko dosta jasno kaže: »... vir et uxor postquam simul contrahunt matrimonium equaliter sunt de iis que per eos acquiruntur participes...«, ali već smo naučili da prema definicijama u srednjevjekovnim statutima budemo oprezni.

Stečeno u braku dijeli se prema tršćanskim propisima na:

a) stečeno kupnjom,

b) stečeno na drugi način (nasljedstvom, legatom, darovanjem i sl).

Ako je nešto stečeno na drugi način, onda to ne ulazi u zajednicu imovine bračnih drugova, već ostaje njihovom odvojenom imovinom.⁵⁹

Međutim, i ono što je stečeno kupnjom, postaje zajedničko tek nakon smrti jednog bračnog druga, što zapravo znači da drugi bračni drug ima na tu imovinu samo neku vrstu nasljednog prava.⁶⁰

Dakle, za vrijeme braka ne postoji ništa drugo, već samo neka vrsta zajednice upravljanja. Pa čak ni to. Jer dok se u istarskim statutima ta zajednica ostvaruje tako da je upravljanje zaista zajedničko, pa niti muž može svoje stvari otuđiti bez suglasnosti žene niti to može učiniti žena bez suglasnosti muža — dotle po Tršćanskom statutu ono što je muž stekao za vrijeme braka, to pripada njemu u vlasništvo, a upravljanje je bilo doduše bar utoliko zajedničko po starijim tršćanskim statutima što muž nije mogao stečena dobra otuđiti bez suglasnosti žene,⁶¹ ali već od 15. st. upravljanje stečenim dobrima prelazi potpuno u ruke muža tako da se zapravo o nekoj zajednici upravljanja ne može ni govoriti.⁶²

⁵⁸ Stat. Trsta (1350) 3, 55; (1421) 2, 55; (1550) 2, 16.

Isto i u Riječkom statutu 2, 45.

⁵⁹ Stat. Trsta (1315) 3, 41; (1350) 3, 58; (1421) 2, 55; (1550) 2, 16. Npr. (1421) 2, 55: »... omnia bona stabilia, acquisita... titulo emptionis tantum... sint... communia...«

⁶⁰ Na pr. Stat. Trsta (1550) 2, 16: »... Solutio matrimonio morte Mariti dimidia pars bonorum immobilium... acquisite... a marito titulo emptionis tantum... sit ipsius uxoris...«

⁶¹ Stat. Trsta (1315) 3, 41; (1350) 3, 58.

⁶² Stat. Trsta (1421) 2, 57: »... Maritus vero possit vendere bona acquisita in matrimonio... sine aliquo consensu uxoris, tam partem spectantem ipsi marito quam partem spectantem uxori...«

Vrlo slične propise, izražene čak na mnogim mjestima i doslovce istim riječima, nalazimo i u Riječkom statutu. On kaže: »... sva nepokretna dobra stečena od bračnih drugova za vrijeme braka smatraju se... zajedničkim...«⁶³

U čemu se dakle sastoji svojstvo tih dobara da su »zajednička« kad nema ni zajedničke uprave ni zajedničkog vlasništva? Odgovor smo već dali pa ćemo ga sada samo ponoviti. Po Tršćanskom i Riječkom statutu dobra stečena od muža za vrijeme braka pripast će nakon njegove smrti u polovici preživjeloj ženi, s time da ona snosi i dugove koje je muž učinio za vrijeme braka, izuzev onih već dobro poznatih iz presuda, dažbina i jamstava bez suglasnosti žene.

Ovdje valja nadodati još nešto. Prema Tršćanskom statutu iz 1421. slavensko stanovništvo u okolici Trsta imalo je identično bračno imovinsko pravo, kao i stanovništvo grada Trsta.⁶⁴ I u Koparskom statutu nailazimo na napomenu o slavenskim selima s njihovim posebnim pravnim običajima koji se protive pravnim principima braka na istarski način premda se u Koparskom statutu potanije ne definiraju. Iz ovog slijedi da Koparski statut očito ima na umu pravne običaje identične s onima koji su vladali u zaleđu Trsta, a koji su opet identični s onima koji su vladali u samom Trstu.

Nije li to dovoljan dokaz za tvrdnju da je staro pravo, koje je bilo na snazi u širem području zaleđa Trsta i Rijeke, prodrlo u ta dva grada?

S druge strane, poznato je da prema hrvatsko-mađarskom pravu Tripartita sve ono što su bračni drugovi neplemići stekli za vrijeme braka pripada bračnim drugovima zajedno kao zajednička imovina, tako da oni tom imovinom zajednički upravljaju i imaju je u zajedničkom vlasništvu. Verböczy naziva ženu neplemića u pogledu stečenih dobara »particeps et condicionalis«.⁶⁵ U zanimljiv problem međusobnog utjecaja modificiranog rimskog prava, starog slavenskog prava i istarskog prava u gradovima Trstu i Rijeci ne možemo se ovdje dalje upuštati jer bi nas predaleko odvelo od problema što ga u ovoj studiji izučavamo.

5. Na otocima Hrvatskog primorja nailazimo također na bračno imovinsko pravo koje u većoj ili manjoj mjeri pokazuje sličnosti s istarskim bračnim imovinskim pravom.

⁶³ Riječki statut 2, 45: »... omnia bona stabilia acquisita per ipsos conjuges contante matrimonio intelligentur... comunia...«

⁶⁴ Statut Trsta (1421) 2, 55: »... Si... matrimonium factum fuerit supra in Carsis... factum ad antiquam consuetudinem illorum de Charsis... dicta consuetudo antiqua... (glasi ovako:)... quod bona acquisita sint communia inter eos et similiter debita, tunc... dicta Carsorum consuetudo intelligatur esse una et eodem consuetudo cum antiqua consuetudine civitatis Tergesti...«

⁶⁵ Triparti, 3, 29, 2. O svemu ovome potanje u našoj studiji »Bračno imovinsko pravo prema Krčkom statutu na latinskom jeziku«, pod V 2 b).

a) Tako na Cresu nailazimo na staru odredbu koja je izmijenjena sačuvanim statutom. Po toj odredbi žena je u slučaju muževe smrti dobivala miraz i polovicu muževih dobara. Naprotiv, ako je žena umrla, muž nije ništa nasljeđivao od nje. Ova se odredba činila sastavljaču Creskog statuta nepravednom pa ju je zamijenio novom, po njegovu mišljenju pravednijom, a po kojoj žena u slučaju muževe smrti dobiva svoj miraz i četvrtinu muževih dobara, dok muž u slučaju ženine smrti dobiva četvrtinu ženinih dobara.⁶⁶

Čini nam se da ovi propisi Creskog statuta mogu da nam mnogo toga ispričaju ako ih znamo pravilno iskoristiti.

Naime, ono što se sastavljaču statuta činilo nepravednim s gledišta venecijanskog prava koje je u to doba bilo u punom zamahu i širenju, nije to moralo biti ako se postavimo na stajalište zajednice dobara, bar onakve kakvu smo pokušali definirati u Istri, Trstu i Rijeci. Ako prihvatimo da su i u režimu zajednice dobara imovine bračnih drugova bile odijeljene i da je zajednica dobara zapravo prvenstveno značila pravo nasljeđivanja, onda nam se stara odredba Creskog statuta ne čini više nepravednom. Sve što je muž kao glava porodice sticao za vrijeme braka, sticao je u Trstu i u Rijeci za sebe, ali je poslije njegove smrti žena imala pravo na polovicu stečenog, upravo zato da bi se priznalo i njeno sudjelovanje u njegovu sticanju. Ako se ovako tumači creska odredba, onda ona postaje jasna, pogotovu ako se prisjetimo da i Tršćanski statut iz 1550. regulira jedino slučaj smrti muža i određuje da onda žena dobiva polovicu dobara koje je on stekao. O pravu muža na ostavinu žene Tršćanski statut iz 1550. uopće ne govori.

b) Na Krku čeka nas još veće iznenađenje. I tamo nailazimo na novi statut donesen početkom 16. stoljeća. Taj novi statut uvodi principe venecijanskog bračnog imovinskog prava na Krku upravo u času kad se politička neposredna vlast Venecije na Krku utvrđuje definitivno za nekoliko stoljeća. Ali u tom statutu nailazimo na stare propise koji su ukinuti novim statutom i koji su važili u prethodnim stoljećima. Prema tim starim propisima na Krku su vladala u bračnom imovinskom pravu ova načela:

— bračni drugovi koji su prvi put stupali u brak, stvaraju zajednicu dobara, u koju ulaze ne samo stečena dobra već i ona imovina koju su oni unijeli u brak;

— bračni drugovi od kojih je bar jedan već prije toga bio u nekom drugom braku, stvaraju zajednicu dobara samo od imovine koju su radom stekli za vrijeme braka;

— zajednica dobara bračnih drugova sastoji se u tome što oni zajednički upravljaju imovinom i što imaju na tu imovinu međusobno nasljedno pravo poslije smrti jednoga od njih.

Ovdje se nećemo upuštati u pojedinosti starog krčkog bračnog imovinskog prava o kojemu smo na drugom mjestu opširnije pisali.

⁶⁶ Statut Cresa ;46, Della parte che 'l Marido die auer in li beni della Muier, che li morisse auanti, et e contra.

D. PORIJEKLO ZAJEDNICE DOBARA U BRAKU NA ISTARSKI NAČIN

Nepotpuno i pogrešno shvaćanje braka na istarski način imalo je kao logičnu posljedicu pogrešno gledanje na porijeklo tog braka (vidi u ovoj studiji pod B II).

Rezultati analiza u ovoj studiji (pod C I—IV) sile nas da ovo pitanje ponovo podvrgnemo ispitivanju.

S obzirom na to da rimsko, langobardsko i franačko pravo nikako ne dolaze u obzir kao eventualni izvori porijekla braka na istarski način,⁶⁷ preostaje da ispitamo bizantijsko pravo. Drugim riječima, treba da vidimo nije li starija teorija, koja je u bizantijskom pravu na ovaj ili onaj način nalazila izvor zajednice dobara u raznim područjima Italije,⁶⁸ a tek usput i u Istri, možda ipak išla dobrim pravcem unatoč žestokoj i jednodušnoj novijoj kritici toga gledišta.

Bizantijsko bračno imovinsko pravo prikazali smo u studiji »Bračno imovinsko pravo prema Krčkom statutu na latinskom jeziku« pod V 2 b. Kako je Istra bila za Bizant definitivno izgubljena u IX vijeku, to Leonove novele ne dolaze u obzir jer je on vladao 886—912. To znači da bi kao eventualni izvor braka na istarski način dolazila samo Ekloga. O njenu bračnom imovinskom pravu moramo, radi lakšeg praćenja naših izlaganja, ovdje reći bar toliko da se prema njenim propisima ukupna imovina bračnih drugova smatra zajedničkom imovinom supružnika, kod čega pod zajedničkom imovinom treba razumijevati samo zajednicu upravljanja, a ne jedinstvenu imovinsku masu nad kojom bi bračni drugovi imali vlasništvo u idealnim dijelovima.

Ako te Eklogine odredbe usporedimo s odredbama bračnog imovinskog prava po istarskom pravu prema našoj analizi (v. C I—IV), nailazimo na potpunu identičnost.

Ovome treba dodati još i daljnju analogiju koja se sastoji u tome što po Eklogi nakon smrti jednog bračnog druga preživjeli bračni drug može izabrati diobu ostavine umrlog bračnog druga između preživjelog bračnog druga i djece. Ali tu već dolazi kraj sličnostima bizantijskog i istarskog prava. Naime, po istarskom pravu, kao što smo vidjeli, preživjeli bračni drug može steći odmah po smrti drugog bračnog druga puno vlasništvo jednog dijela ostavine (v. C II 17. 18. 19. 20. 21.), dok po Eklogi do fakultativne diobe s djecom dolazi tek pošto djeca odrastu. Nadalje, po istarskom pravu preživjeli bračni drug dobit će polovicu ostavine (v. pod C. II 16. 19), dok po Eklogi preživjeli bračni drug dobiva uz polovicu zajednički stečene imovine (što i nije nikakvo nasljeđivanje, već samo konkretiziranje i realiziranje prava vlasništva na njegov dio zajedničke imovine) još i od dijela stečene imovine koji

⁶⁷ O razlozima smo već nešto rekli pod B II. Neke pojedinosti od većeg interesa vidi i u našoj studiji »Bračno imovinsko pravo prema Krčkom statutu na latinskom jeziku«.

⁶⁸ na pr. Ciccaglione, *Storia del diritto italiano*, Milano, 1903, I, str. 445. Protiv već Schupfer, *La comunione dei beni tra coniugi e l'Ecloga isaurica* (Riv. it. per le scienze giur. 26, 1904, str. 319. i d.).

je ušao u ostavinsku masu, jednak dio, kao i svako dijete, bez obzira na spol djeteta.

Pravo po Eklogi ima dakle vidljive i značajne dodirne tačke s pravom po istarskim statutima. Ali krčko je pravo ipak još bliže Eklogi nego što je to slučaj s istarskim pravom, bar u pogledu bračnog imovinskog prava. Dovoljno je samo usporediti krčko bračno imovinsko pravo (v. C. IV 5 b) s pravom Ekloge da se vidi da je ova naša konstatacija tačna.

Iz naših analiza proizlazi da postoji nedvojbena sličnost i veći broj dodirnih tačaka između krčkog prava i prava Ekloge, da je broj dodirnih tačaka između istarskog prava i prava Ekloge već znatno manji, ali da se još zadržavaju glavni osnovni principi, a da upoređivanje tršćanskog i riječkog bračnog imovinskog prava s pravom Ekloge već jedva da pokazuje neke dodirne tačke, unatoč tome što Tršćanski i Riječki statut u mnogim momentima živo podsjećaju na istarsko pravo.

Ako je tako, onda se kao vjerojatni razvojni put zajednice dobara na području koje izučavamo ukazuje postepeno udaljšivanje od Eklogina prava po kojemu u braku postoji zajednica upravljanja s međusobnim nasljednim pravom bračnih drugova i postepeno priblijšivanje principima rimskog prava po kojemu su imovine bračnih drugova u pogledu upravljanja i vlasništva potpuno odvojene, uz izuzetak dotalnih dobara koja imaju posebnu namjenu i sudbinu.

Ovo bi značilo da je pogrešno shvaćanje nauke da je razvojni put braka na istarski način tekao od početne zajednice tečevine prema potpunoj zajednici svih dobara.⁶⁹ Istina bi dakle bila upravo suprotna onoj koju zastupa nauka: zajednica dobara počinje kao zajednica upravljanja ukupnom imovinom bračnim drugova, a slabi u Trstu i Rijeci u zajednicu upravljanja stečenim nekretninama.

Svakako je istina da je u područjima germanskog prava razvoj išao upravo onim pravcem što ga nauka naslućuje na istarskom području. Naime, na područjima germanskog prava na početku srednjeg vijeka nailazimo na pojam obiteljskog dobra (Familiengut), kod čega dakako nema mnogo tragova o bračnoj zajednici. Postepeno se pojavljuje ideja zajednice tečevine (Errungenschaftsgemeinschaft), što se postepeno širi u zajednicu pokretnina u koju ulaze i one pokretnine koje su bračni drugovi unijeli u brak, i konačno prelazi u potpunu zajednicu dobara (Allgemeine Gütergemeinschaft) u kojoj muž i žena za vrijeme braka nemaju odvojene imovine. Ipak su se u ovom području mnogi pravni sistemi vraćali na zajednicu upravljanja.⁷⁰

Germanski utjecaj — bar u pogledu osnovnog pravca kretanja, a ne u pogledu sporednih pojava — nije bio u Istri odlučan. To se vidi upravo po našoj analizi koja je pokazala da se istarska, a pogotovu krčka zajednica dobara između muža i žene sastoji u zajednici upravljanja sa sasvim specifičnim osobinama koje ta bračna područja priblijšuje

⁶⁹ Npr. Inchiostri, n. dj. str. 76.

⁷⁰ Planitz-Eckhardt, Deutsche Rechtsgeschichte, Graz-Köln, 1961, str. 201.

u znatnoj mjeri bizantijskom pravu. To se vidi nadalje i u tršćanskom i riječkom pravu koja se ukazuju kao oslabljena istarska bračna zajednica (mjesto potpune zajednice u Istri samo zajednica stečenih nekretnina u Trstu i Rijeci), a ne kao razvitak germanske zajednice (jer bismo onda u Trstu i Rijeci naišli na zajednicu unesenih i stečenih nekretnina, a ne na zajednicu stečenih nekretnina).

Zašto je istarsko pravo udaljenije od bizantijskog negoli krčko pravo? Čini nam se da se i na to dade odgovoriti. Dok je u Krku bizantijska vlast bila bar nominalno priznavana sve do konca 11. stoljeća,⁷¹ Istra je bila pod bizantijskom vlašću, i to sasvim nesigurnog karaktera, u 8. stoljeću, i to samo do 751. i kasnije još 774—788. Nakon tog vremena krčko pravno područje živi u zavjetrini pod moćnim zaštitnim kišobranom frankopanskog gospodstva, dok Istra doživljava žestoke penetracije raznih vlastodržaca i vanjskih pravnih shvaćanja, od čega nam se prvi navještaji pokazuju sasvim jasno već na početku 9. stoljeća u rižanskom saboru (gdje se doduše popisuju pravni propisi kakvi su važili još pod grčkom vlašću, ali gdje se već lijepo vidi kako nova feudalna stvarnost umnogome ruši dotadašnji poredak.⁷²)

⁷¹ O tome opširnije u našoj studiji »Bračno imovinsko pravo prema Krčkom statutu na latinskom jeziku« V, 2 b.

⁷² O rižanskom saboru vidi Kandler, *Codice diplomatico istriano*, ad g. 804. F. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, II, Ljubljana 1906, str. 26. i d.